

Danuše Kšicová, SECESE. SLOVO A TVAR, Masarykova Univerzita, Brno 1998, ss. 320.

Pojęcia „secesja” używa się najczęściej w odniesieniu do sztuk pięknych, architektury i sztuki użytkowej, ponieważ stworzone na przełomie XIX i XX w. dzieła należące do wyżej wymienionych obszarów działalności artystycznej najwyraźniej i najkonsekwentniej prezentują cechy nurtu. Inaczej mówiąc, dzieła te styl ten stworzyły. Określenia „secesja” użyło zresztą w swojej nazwie najbardziej w Europie Środkowej reprezentatywne dla nurtu ugrupowanie artystyczne, a mianowicie powstałe w Wiedniu w 1897 r. Vereinigung Bildender Künstler Österreichs Sezession z Gustavem Klimtem na czele, będące zarodkiem austriackiego odłamu secesji, zwanego powszechnie secesją wiedeńską. Poza obszarem Austro-Węgier popularność zdobyły inne nazwy odnoszące się do analogicznego zjawiska estetycznego, np. art nouveau we Francji i Jugendstil w Niemczech.

Z secesją kojarzy się dzisiaj przede wszystkim obrazy Gustava Klimta, budowle Antonia Gaudiego i Victora Horty, grafiki Aubreya Vincenta Beardsleya, plakaty Henri de Toulouse-Lautreca. W nauce czeskiej odosobnione są jednak przypadki używania terminu „secesja” w stosunku do literatury¹. Przypadek taki reprezentuje np. czeski literaturoznawca Jan Mukařovský, który w artykule *Mezi poezií a výtvarnictvím* (1941) odniósł ten termin do czeskiej poezji powstałej w latach 1895–1905. Secesyjne obrazy liryczne potraktował jako słowną transpozycję malarskiego postrzegania rzeczywistości. Wcześniej, bo w 1896 r., termin „secesja” pojawił się też w tytule zbioru czeskiej poezji dekadencej, *Almanach secese*, przygotowanego przez Stanislava Kostkę Neumanna. Na temat literackiej secesji wypowiedział się również Karel Krejčí w książce *Česká literatura a kulturní proudy evropské* (1975). Stwierdził on mianowicie, że czysto secesyjna poezja należy do rzadkości, gdyż secesyjne pierwiastki podporządkowują się najczęściej innym, dominującym w tekście stylizacjom. Zwrócił poza tym uwagę na duży wpływ innych dziedzin sztuki na secesję. Jak zauważył, secesyjny rys dzieł literackich w czasach moderny był często wzmocniany odpowiednimi ilustracjami i graficzną oprawą książki, muzyką — w przypadku tekstu recytowanego i środkami teatralnymi (np. scenografią) — w przypadku utworów wystawianych na scenie.

¹ O wiele dobitniej zaakcentowana jest obecność pierwiastków secesyjnych w literaturoznawstwie chorwackim. Aleksander Flaker twierdzi nawet, że na początku XX w. estetyka secesyjna bądź impresjonistyczno-secesyjna zdominowała poezję chorwacką. Przejawy tej dominacji Flaker dostrzega w utworach Vladimira Vidrića, Milana Begovicia, Dragutina Domjanicia i Vladimira Nazora. Jego zdaniem secesję w literaturze należy rozumieć jako dekoracyjną stylizację z użyciem motywów biblijnych, antycznych, renesansowych, klasycystycznych lub folklorystycznych, podkreślających ich estetyczną funkcjonalność. Chorwacki literaturoznawca zgadza się jednocześnie z poglądem Henryka Markiewicza, iż za secesyjne należałoby uznać te utwory liryczne, których poetyka jest podporządkowana kategorii ładności. Zob. A. Flaker, *Stilske formacije*, Zagreb 1976, s. 89–92, 265, 332–333. Ważną pozycją dotyczącą secesji w literaturze chorwackiej jest też monografia V. Žmegaća, *Duh impresionizma i secesije. Hrvatska moderna*, Zagreb 1993.

Danuše Kšicová rozpoczyna swoją książkę od teoretycznych rozważań na temat wzajemnych stosunków między poszczególnymi dziedzinami działalności artystycznej. Powołuje się przy tym na zawarte we wspomnianym wyżej artykule Mukařovského twierdzenie, iż wszystkie sztuki pozostają zawsze względem siebie w określonych stosunkach, które je spinają w strukturę wyższego rzędu. Tę właśnie strukturę, estetyczny kod wspólny różnym sztukom na przełomie wieków, stara się uchwycić w swojej pracy. Motywuje to ponadto faktem, iż secesja jest jednym z ostatnich syntetycznych stylów, czyli taktich, które bardziej lub mniej zaznaczają swoją obecność w dziełach reprezentujących wszystkie dziedziny twórczości. Uważa jednak, że tym, co umożliwiło pojawienie się wspólnego kodu i go ugruntowało, było przede wszystkim wspólne podłoże filozoficzne. Stara się tym samym dowieść, że elementy secesyjne w taktich dziedzinach kultury jak literatura, gdzie traktuje się je najczęściej jako pierwiastek przejęty ze sztuk plastycznych, stanowią w większej mierze, właśnie dzięki identycznemu z innymi dziedzinami twórczości zapleczu filozoficznemu, pierwiastek oryginalny, a nie zapożyczony. Dlatego fakt, iż obecność secesji w literaturoznawstwie czeskim nie była oficjalnie proklamowana, nie powstrzymuje Kšicovej przed stwierdzeniem, iż estetyka secesyjna odgrywa w dziełach literackich nie mniejszą rolę niż w innych dziedzinach sztuki.

Za filozofów, którzy najbardziej wpłynęli na ukształtowanie się estetyki secesyjnej, Kšicová uważa przede wszystkim Friedricha Nietzschego i Henri Bergsona. Nietzsche, odnowił typowy dla sztuki secesyjnej pogański kult słońca i południa. *Tako rzecz Zaratusztra* (1883–1885) traktuje zresztą czeska autorka za jeden z pierwszych przejawów literackiej secesji. Z kolei Bergson zasilił europejską secesję pojęciem *la durée*, czyli trwania polegającego na silnym przeżywaniu ruchomego czasu, który tworzy nieprzerwaną linię wydarzeń.

Praca Kšicovej to zbiór analiz dzieł literackich, malarskich i architektonicznych, stworzonych w głównej mierze przez Czechów i Rosjan. Punktem wyjścia zbioru były artykuły autorki publikowane już wcześniej w czasopiśmie i almanachach naukowych lub przedstawiane podczas wykładów i konferencji naukowych. Przygotowując książkę, Kšicová materiał ten poprawiła i uzupełniła.

W pierwszym rozdziale, zatytułowanym *Moderna a secese*, stanowiącym teoretyczno-historecznym wprowadzeniem do analiz, autorka zarysowuje specyfikę moderny, szczególnie rosyjskiej i czeskiej. Stara się również określić relacje między secesją a poszczególnymi nurtami modernizmu. Już wcześniej, bo we wstępie do książki, pisze o secesji i modernie jako dwóch równoważnych, nierozłącznych składnikach wielu dzieł powstałych na przełomie wieków. W rozdziale pierwszym secesja pojawia się jeszcze w kilku innych kontekstach. Występuje więc jako jeden z prądów składających się na modernizm, czyli umieszczona zostaje w jednym rzędzie z impresjonizmem, symbolizmem i dekadentyzmem. Kšicová zaznacza jednak, że zarówno w dziełach literackich, jak i plastycznych często dochodzi do wzajemnego przenikania cech charakterystycznych dla tych kierunków.

Secesja definiowana jest też przez czeską autorkę jako nurt skupiający różne warianty stylizacji obecnych również w dziełach należących do innych prądów moderny i w ten sposób nadających im secesyjne zabarwienie. Tak rozumiana secesja staje się naturalnym łącznikiem między poszczególnymi, czasem przeciwnymi estetycznie kierunkami moderny, a więc między kierunkami neoromantycznymi, neoklasycystycznymi i nawiązującymi do baroku oraz otwierającymi awangardę — ekspresjonizmem i kubofuturyzmem. W tym rozumieniu stylizacja secesyjna urasta do rangi jednego z ważniejszych wyróżników modernizmu. Inspiruje się ona antykem, *Biblią*, sztuką renesansu i przełomu XVIII i XIX w., folklorem, mitologią pogańską, orientalną egzotyką. Secesja stanowi też, według Kšicovej, jeden z wyznaczników moderny, dzięki którym można odróżnić ją od

awangardy, choć, jak zauważa autorka, secesyjna stylizacja jest jeszcze obecna we wczesnej awangardzie, np. w niektórych utworach Majakowskiego.

Podsumowując te definicje, można dojść do dwóch zasadniczych sposobów rozumienia secesji: jako nurtu równoważnego innym nurtom moderny i tworzącego z nimi w niektórych dziełach ścisłą symbiozę, oraz jako ogólnej cechy estetyki modernistycznej, czyli stylizacji obecnej w dziełach należących do różnych nurtów, wykraczającej zresztą poza modernę na obszar awangardy. Użycie jednej lub drugiej definicji secesji zależy oczywiście od funkcji, jaką pierwiastki secesyjne spełniają w konkretnym dziele, albo, ściślej mówiąc, od funkcji, jaką im przypisze interpretator. Dokonane przez Kšicová analizy dzieł literackich, łączonych zresztą powszechnie z określonymi poetykami, nakazują traktować występujące w tych dziełach pierwiastki secesyjne jako stylizację, a nie cechy pozwalające na zdefiniowanie secesji również jako kierunku literackiego. Secesyjną stylizację autorka pracy dostrzega przede wszystkim w utworach tradycyjnie zaliczanych do neoromantyzmu, symbolizmu i dekadentyzmu.

Większość zawartych w książce analiz, przeprowadzanych oczywiście pod kątem pierwiastków secesyjnych i ich współistnienia z elementami innych estetyk, stanowią właśnie analizy dzieł literackich. W rozdziale poświęconym prozie Kšicová zajmuje się nowelami Iwana Turgieniewa, Maksyma Gorkiego, Walerego Briusowa, Antoniego Czechowa i Ladislava Klíny. Z kolei w rozdziale o teatrze analizuje secesyjność dramatów m.in. Władimira Solowjowa, Henrika Ibsena, Antoniego Czechowa, Maksyma Gorkiego, Konstantina Balmonta, Fiodora Sologuba, Walerego Briusowa i Hugo von Hofmannsthal. W tym rozdziale czeska autorka przedstawia też, na przykładach konkretnych utworów dramatycznych, secesyjne reinterpretacje motywów maski i węża oraz sposoby budowania nastroju groteski i absurdu. Natomiast w rozdziale o poezji znajdują się analizy utworów m.in. Antonína Sovy, Otokara Březiny, Konstantina Balmonta, Anny Achmatowej i Mikołaja Rericha oraz referat na temat wartości estetycznych w twórczości Andrieja Bielego i poetyki jego wierszy.

Osobne fragmenty pracy Kšicová poświęca również secesji malowideł na kurtynach teatralnych, malowideł naściennych, scenografii teatralnej oraz architektury.

Wartościowa w zakresie egzemplifikacji problemu, czyli poszczególnych analiz oraz przytoczonych faktów, książka Kšicovej pozostawia jednak niedosyt w zakresie uogólnień, a zwłaszcza w kwestii sprecyzowania pojęcia secesji, np. przez skupienie w jednym rozdziale książki wszystkich jej cech opisywanych w różnych fragmentach, co by umożliwiło wyraźniejsze podkreślenie jej odrębności od innych estetyk modernistycznych. Ogólnikowe zakończenie, niestety, nie spełnia takiej roli.

Całościowe rozumienie książki-mozaiki Kšicovej może więc sprawić trudność czytelnikowi nieprzygotowanemu merytorycznie, nie zdającemu sobie w pełni sprawy z problemów wynikających z wielostylowości moderny i kłopotów z konsekwentnym ujęciem jej systemu estetycznego. Kontury secesji mogą mu się wydać rozmazane, a specyfikę jej literackiego wariantu sprowadzi do takich wyznaczników, jak orientalna bajkowość, motywy roślinne, symbioza tematu miłości z tematem śmierci, bez uwzględnienia ich znaczenia w kontekście nurtu. Mozaikowość książki Kšicovej oraz brak ostatecznego, skondensowanego objaśnienia tytułowego terminu może jednak stać się jej zaletą, o ile do lektury zasiądzie czytelnik zdolny do wysiłku zebrania rozproszonych informacji i logicznego uporządkowania ich w całość. W ten sposób mógłby sam, w sposób twórczy, dojść do definicji secesji, przede wszystkim zaś jej literackiej odmiany.